

ارزیابی پیامدهای لغو ویزا با جمهوری آذربایجان بر توسعه پایدار گردشگری شمال غرب ایران

رسول افضلی^۱، ابوالقاسم محمودی^{۲*}، افسانه بشیری^۳

۱- عضو هیات علمی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران

۲- دانش‌آموخته دکتری تخصصی جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

۳- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

چکیده

بسیاری از کشورهای جهان از سیاست لغو روادید به مثابه یک امتیاز برای جذب گردشگر و توسعه گردشگری پایدار استفاده می‌کنند. سازمان جهانی جهانگردی از سال ۲۰۱۰ تا به امروز از روند رو به رشد لغو روادید و تسهیلات ورود گردشگر حمایت کرده است. کشور ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و قصد دارد با بهره‌گیری از سیاست لغو روادید از مزایای آن بهره‌مند شود، البته به نظر می‌رسد مزایای سیاسی لغو ویزا برای ایران از اهمیت بیشتری نسبت به منافع آن در زمینه گردشگری برخوردار است. منطقه شمالغرب ایران به واسطه شرایط خاص؛ هم‌جوار بودن با ۴ کشور خارجی، وجود جاذبه‌های فراوان گردشگری و نیاز داشتن به توسعه بیشتر، برای اجرای سیاست لغو روادید مورد توجه است. از بین چهار کشور هم‌جوار با منطقه شمالغرب ایران، جمهوری آذربایجان به واسطه قومیت، مذهب و فرهنگ یکسان و همین‌طور برخی مسائل سیاسی از اهمیت زیادی برخوردار است. لغو روادید با این کشور اثرات مثبت و منفی زیادی بر آمارهای گردشگری منطقه گذاشته است، با این وجود توسعه پایدار گردشگری تأثیر مثبتی از این جریان نگرفته است، بررسی این اثرات و ارائه الگویی برای دیگر مناطق کشور از اهداف اصلی این تحقیق می‌باشد که با ترکیب روش‌های کمی و کیفی تحقیق نتیجه به دست آمده حاکی از این است که لغو روادید با جمهوری آذربایجان با نگرش سیاسی انجام شده و تأثیرات مثبت چشم‌گیری بر شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در منطقه شمالغرب ایران نداشته است.

کلید واژه‌ها: گردشگری، توسعه پایدار گردشگری، لغو روادید، جمهوری آذربایجان، شمالغرب ایران

Assessing the consequences of visa cancellation with the Republic of Azerbaijan on the sustainable development of the northwestern of Iran

Rasoul Afzali¹, Abolghasem Mahmoudi^{2*}, Afsaneh Bashiri³

1- Faculty Member, Faculty of Geography, University of Tehran

2- PhD Graduate of Political Geography, University of Tehran

3- MSc Graduate of Political Geography, University of Tehran

Abstract

Many countries around the world use the visa cancellation policy as a privilege to attract tourists and develop sustainable tourism. Since 2010, the world tourism organization has supported the growing trend of visa cancellation and tourist entry facilities. Iran is no exception to this rule and intends to benefit from the visa cancellation policy. Of course, the political benefits of a visa waiver for Iran is more important than tourism benefits. Northwestern region of Iran is important for the implementation of the visa cancellation policy due to special conditions; Proximity to 4 foreign countries, the existence of many tourist attractions and the need for further development. Among the four neighboring countries in the northwestern region of Iran, the Republic of Azerbaijan is very importance due to the same ethnicity, religion and culture, as well as some political issues. The visa cancellation with this country has had many positive and negative effects on the region tourism statistics, however, this trend has not had a positive impact on the sustainable development of tourism the study of these effects and providing a model for other regions of the country is one of the main objectives of this study which by combining quantitative and qualitative research methods, the result indicates that The visa cancellation with the Republic of Azerbaijan has been done with a political attitude and has not had significant positive effects on the indicators of sustainable tourism development in the northwestern region of Iran.

Keywords: Tourism, Sustainable Development of Tourism, Visa Waiver, Azerbaijan Republic, Northwest Iran

---

* Corresponding author E-mail address: mahmoodi_ghasem@ut.ac.ir

مقدمه

مرزهای میان شهرها و کشورها، امروزه محدودیت‌هایی برای سفرهای بین‌المللی ایجاد کرده و این موضوع به معنای منظم و تحت کنترل قراردادن سفر اتباع هر کشور به سایر کشورها است. براساس قوانین بین‌المللی، اگر فردی قصد سفر به کشوری خارجی را داشته باشد باید از سفارتخانه یا کنسولگری‌های کشور مقصد درخواست صدور ویزا نماید. در حقیقت ویزا سندی است که به افراد اجازه می‌دهد طی مدت زمانی خاص که در ویزا ذکر شده سفر کنند. توریسم با پدید آوردن تفاهم متقابل میان ملت‌ها به پیشبرد و استواری صلح جهانی کمک‌های شایسته‌ای می‌کند. امروزه ارزش سیاسی جهان‌گردی به صورت اصلی مسلم درآمده و اعتباری جهانی به خود گرفته است، جهان‌گردی و سیاست چنان با هم تلفیق یافته‌اند که باید در صحنه سیاست جهانی هم آن را به حساب آورده اثرات ناشی از این دو پدیده نیز اقتضا می‌کند که به این صنعت توجهی بیش‌تر و دقیق‌تر شود و باید نظم و انتظامی به آن داده شود که بتواند به گونه ابزاری مؤثر، تفاهم متقابل ملت‌ها را فراهم نماید و از این راه به استواری صلح جهانی کمک کند. امنیت، آسایش، نحوه رفتار مقامات رسمی و نحوه برخورد و رفتار عمومی مردم با بیگانگان، نحوه پذیرش و نوع تسهیلات، نوع تأسیسات، نوع حکومت، آزادی‌های فردی و اجتماعی در سیستم اعمال قوانین مملکتی، موقعیت جغرافیایی، سابقه تاریخی و باستانی، وضع موجود ساختار اقتصادی و سیاسی و میزان رشد اقتصادی کشور و بالاخره نوع مقررات ناظر بر امور جهان‌گردی و قوانین گمرکی و ویزا و نظایر آن با جهان‌گردی رابطه مستقیم دارد (رضوانی، ۱۳۸۶: ۵۳-۵۴).

همچنین چرخش مالی‌ای که حول محور صنعت گردشگری انجام می‌پذیرد به مراتب از در آمد حاصل مهم‌تر است. اشتغالی که ایجاد می‌شود رونق و رفاه اقتصادی را به همراه دارد. لذا زمینه رقابت عظیمی در صحنه ژئوپولیتیک (جغرافیای سیاسی) سرمایه به وجود آمده است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۸: ۱۱۹). با این اوصاف و براساس شرایط سیاسی و سایر ملاحظات گاه دولت‌ها با وضع قوانینی رفت و آمد اتباع کشورهای دیگر را محدود کرده یا بالعکس با حذف برخی قوانین این رفت و آمدها را تسهیل می‌کنند. یکی از رایج‌ترین تسهیلاتی که کشورهای مختلف برای اتباع یکدیگر قائل می‌شوند قرارداد لغو ویزا برای اتباع طرفین است که در این شرایط، اتباع این کشورها به سادگی و بدون تشریفات صدور ویزا می‌توانند به سرزمین یکدیگر سفر کنند. (رضوانی، پیشین: ۵۳-۵۴) اقدامات این چنینی در هر کجای دنیا در جهت افزایش تعداد گردشگران و همچنین با هدف تأثیر گذاری مثبت بر توسعه پایدار گردشگری و تقویت شاخص‌های آن می‌باشد، توسعه پایدار به عنوان یکی از مهمترین راهبردهای توسعه محسوب می‌شود، شاخص‌های پایداری گردشگری در اکثر موارد با این مفاهیم سنجیده می‌شوند:

- ❖ مفهوم پایداری اقتصادی عمدتاً با معیارهایی همچون سهم گردشگری در کاهش فقر، توزیع درآمد، ثروت و منابع قدرت اقتصادی و معیشت پایدار ساکنان محلی و...
- ❖ - مفهوم پایداری محیطی با معیارهایی همانند مشارکت در حفظ طبیعت (تنوع زیستی)، دسترسی و منافع ناشی از مشارکت و مانع شدن از گرم شدن زمین و...
- ❖ و در نهایت مفهوم پایداری اجتماعی-فرهنگی با معیارهایی همانند رعایت حقوق زمین و مردم محلی، رعایت زندگی شرافتمندانه و افزایش رضایتمندی مردم، توانمند سازی و مشارکت فعالانه‌ی مردم در توسعه، رعایت روابط جنسیتی (حقوق زنان) و رعایت شرایط و حقوق کار مشخص می‌شود (حیدری، ۱۳۸۹: ۷۷).

لغو روادید نشانه خوبی است از وضعیت سیاست خارجی کشور و تا آن اندازه مهم است که همه ساله توسط موسسه Henley & Partners با ۴۰ سال سابقه فهرستی منتشر می‌شود که در آن معتبرترین پاسپورت کشورها لیست می‌شود. در این رده‌بندی کشورهای فنلاند، سوئد و بریتانیا در صدر قرار دارند و شهروندان این کشورها می‌توانند بدون روادید به ۱۷۳ کشور جهان سفر کنند (www.henleyglobal.com) لغو ویزا در اکثر موارد تجربه شده باعث افزایش ورود افراد به کشور می‌شود و در اکثر موارد تأثیراتی بر گردشگری خواهد داشت ولی گاهی اوقات این افراد را نمی‌توان در شمار گردشگران قرارداد. در مورد حذف روادید برای اتباع آذربایجان که طبیعتاً باعث ورود تعداد بیشتر این افراد خواهد شد؛ تنها نباید به جنبه‌های مثبت آن توجه کرد بلکه آمد و شد اتباع آذربایجان و اقامت آن‌ها در ایران علاوه بر تأثیرات مثبت دارای جنبه‌های منفی در اقتصاد، فرهنگ و محیط زیست ایران و حداقل در استان‌های هم‌جوار با جمهوری آذربایجان خواهد بود. این پژوهش سعی دارد که اثرات لغو ویزا با جمهوری آذربایجان را بر شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در این منطقه (شمال غرب ایران) بررسی کند؛ همچنین این پژوهش مشتمل بر دو فرضیه است، یکی اینکه به نظر می‌رسد لغو روادید بین ایران و جمهوری آذربایجان تأثیری بر روند توسعه پایدار گردشگری در منطقه شمال غرب ایران نداشته است و بیشتر ماهیت سیاسی داشته و پیامدهای آن در حوزه

گردشگری ثانویه است و دیگری به نظر می‌رسد تجربه لغو ویزای ایران با جمهوری آذربایجان برای لغو ویزا با سایر کشورهای همجوار با ایران مناسب نیست و در صورتی مفید خواهد بود که ماهیت صرفاً گردشگری داشته باشد.

چارچوب نظری

• توسعه پایدار^۱

توسعه پایدار فرایندی است که اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جامعه را در هر جا که ممکن است از طریق وضع سیاست‌ها، انجام اقدام‌های لازم و عملیات حمایتی با هم تلفیق می‌کند و در هر جایی که تلفیق امکان ندارد به ایجاد رابطه مبادله بین آن‌ها، بررسی مبادله و هماهنگی آن‌ها می‌پردازد. براساس این تعریف سه دسته هدف (اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی) و بر مبنای آن‌ها سه محیط و سه بُعد اصلی وجود دارد که عبارتند از: محیط‌ها و ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی. اما ایجاد تعادل و انجام تلفیق بین اهداف مذکور مستلزم داشتن چشم‌انداز بلند مدت‌تر، بررسی و تعیین تأثیرات تصمیم‌های فعلی روی نسل‌های آتی، وضع قوانین، مقررات همکاری‌های ضروری محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی، عقد قراردادهای و پیوستن به پیمان‌ها و کنوانسیون‌ها و پروتکل‌ها و بالاخره ترتیبات نهادی و مدیریتی و... می‌باشد. این موضوع خود محیط و بعد اصلی چهارم را مشخص می‌کند که همان بعد سیاسی است (زاهدی، ۱۳۸۵: ۶۳-۶۲).

• توسعه پایدار و گردشگری

تا اواخر دهه ۱۹۷۰، گردشگری به عنوان فعالیتی طلایی و بدون دود(آلودگی) معرفی و همواره بر پیامدهای مطلوب و منافع آن بویژه منافع اقتصادی تأکید می‌شد. از دهه ۱۹۸۰ یافته‌ها گزارش‌های تحقیقی متعدد، پیامدهای زیست‌محیطی، اجتماعی و فرهنگی نامطلوب گردشگری را مورد تأیید قرار دادند. در دهه مذکور پیامدهای زیست‌محیطی ناشی از گردشگری به تنها دغدغه‌ی محققان این حوزه مبدل شد. در دهه ۱۹۹۰ در راستای پارادایم توسعه پایدار، رویکردهای سنتی توسعه گردشگری به چالش کشیده و با تأکید هم زمان بر پیامدهای مطلوب و نامطلوب گردشگری، حرکت از گردشگری انبوه به سوی رویکرد توسعه‌پایدار گردشگری آغاز شد. رویکرد توسعه‌پایدار گردشگری، یک جابه‌جایی از رویکردهای سنتی اقتصاد نئوکلاسیک در زمینه‌ی توسعه گردشگری، به یک رویکرد کلی‌نگرتر(سیستمی‌تر) را نشان می‌دهد که در آن نه تنها نیازهای بازار مورد توجه است بلکه نیازهای(ضروریات) جامعه و محیط‌زیست طبیعی نیز مورد توجه و تأکید قرار می‌گیرد(قدمی، ۱۳۹۱: ۸۰) اهداف گردشگری پایدار عبارتند از:

۱. بهبود کیفیت زندگی جامعه‌ی میزبان
۲. رعایت برابری یا مساوات بین دو نسل و در درون یک نسل
۳. حفظ کیفیت محیط زیست از طریق حفظ سیستم زیست محیطی
۴. حفظ یکپارچگی و انسجام فرهنگی و همبستگی اجتماعی بین جوامع
۵. ایجاد تسهیلات و امکانات به گونه‌ای که دیدار کنندگان بتوانند تجربه‌های ارزشمندی کسب کنند.(وای گی، ۱۳۸۷: ۳۱۵)

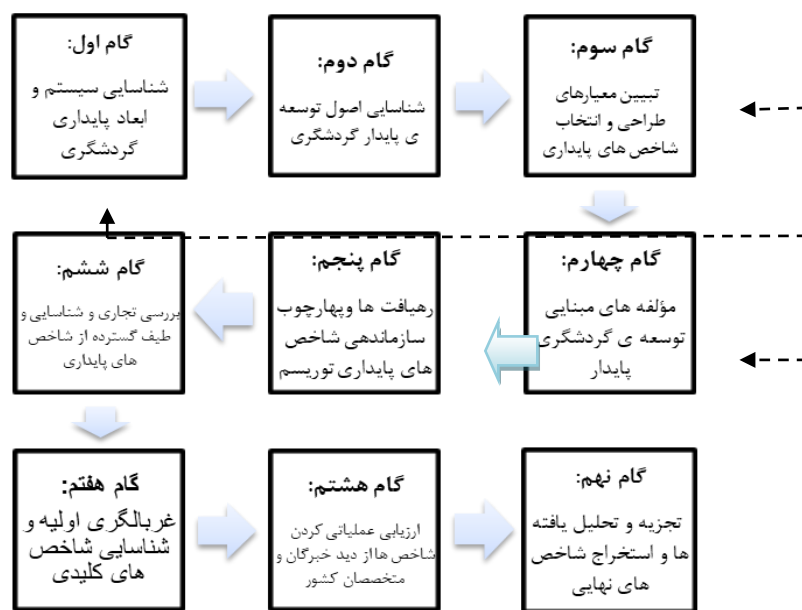
• استخراج شاخص‌ها و معیارهای توسعه پایدار گردشگری

استفاده از ملاک‌ها و اصولی که خصوصیات کیفی سیاست‌ها و برنامه‌های کشوری در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، محیط زیستی و سایر حوزه‌های مرتبط را بتواند در قالب کمیت بیان کند، همواره به عنوان یکی از مسائل اساسی و مهمترین دغدغه‌های برنامه ریزان، سیاستمداران و پژوهشگران بوده است که این کار با استفاده از شاخص‌ها صورت می‌گیرد. شاخص‌ها معمولاً از نظریه‌ها، نگرش‌ها و یا موقعیت‌ها سرچشمه می‌گیرند و مانند علائمی که مسیر را مشخص می‌کنند، به صورت گسترده در حوزه‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرند(سنگاچین، ۱۳۸۹: ۶۸). لذا مهمترین چالش پیش رو برای سنجش پایداری برنامه‌های توسعه گردشگری در سطح ملی، یافتن شاخص و یا شاخص‌های جامع و معین است که به وسیله‌ی آن‌ها بتوان به طور یک پارچه و همزمان بدون توجه به رویکرد برنامه ریزی، پایداری آن را سنجید. از طرف دیگر، شاخص‌های مذکور تنها هنگامی که نتایج اجرای برنامه‌ها مشخص باشد می‌توانند آن‌ها را بسنجند و میزان انحراف از مسیر پایداری را نشان دهند. لذا ما نیازمند شاخص‌هایی هستیم که بتوان به وسیله آن‌ها پیش از اجرای برنامه‌ها، از تطابق آن‌ها با اصول و قواعد توسعه پایدار مطمئن شد.

یکی از گام‌های اصلی در فرایند تهیه شاخص‌های سنجش پایداری، نحوه انتخاب شاخص‌ها و معرف‌های مورد نیاز است و پرسش اصلی این است که شاخص‌ها برای پوشش اهداف و اصول توسعه پایدار گردشگری و همچنین همسویی با واقعیت‌های جامعه باید براساس چه معیارهایی انتخاب شوند؟ بنابراین، معیارهای انتخاب بدین معنا است که چه چیزی نمایانگر شاخص‌ها و معرف‌های خوب است به همین خاطر معیارهای انتخاب شاخص‌ها و معرف‌های توسعه پایدار گردشگری، می‌بایست در بردارنده ویژگی‌های اساسی باشد که به ازای هر شاخص و معرف مورد تأیید قرار گیرد. لذا با توجه به اینکه معیارهای انتخابی بایستی جامع باشند، تعداد آن‌ها نیز به اندازه ای باشد که علاوه بر پوشش کامل موضوع، ارزیابی را پیچیده و سخت نگرداند. همچنین با توجه به معیارهای انتخاب شاخص که از سوی سازمان جهانی گردشگری و نیز سایر متخصصان ارائه شده، معیارهای ارزیابی و انتخاب شاخص‌ها عبارتند از (افتخاری، ۱۳۸۹: ۲۰):

- ارتباط با موضوع
- دسترسی به داده‌ها (ظرفیت برای جمع آوری و پردازش)
- اعتبار اطلاعات
- وضوح و درک توانایی برای کاربران
- قابلیت مقایسه در طول زمان و در سراسر حوزه‌های فضایی یا مناطق مختلف

مجموعه‌ای از شاخص‌ها فهرست شدند و در مرحله بعد شاخص‌های اولیه به منظور مقایسه بین مبانی نظری غربال شدند و به شاخص‌های اصلی محدود گردیدند. این شاخص‌ها در مرحله بعد با توجه به فراوانی تکرارشان در موارد مورد مطالعه، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و شاخص‌های اصلی استخراج شدند. بدین ترتیب و با توجه به مطالب فوق و همچنین روش شناسی تحقیق می‌توان فرایند طراحی و تبیین شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری را به صورت همان شکل ۳-۱ که مشتمل بر ۹ گام اساسی است را مطرح ساخت این فرایند حاکی از آن است که برای طراحی، تبیین و بومی کردن شاخص‌های پایداری باید اجزای نام برده شده حضور داشته باشند (افتخاری، ۱۳۸۹: ۱۷).

شکل ۱- فرایندهای سیستماتیک استخراج شاخص‌های سنجش پایداری. (افتخاری، ۱۳۸۹: ۱۷)

در نهایت و پس از بررسی و تجزیه و تحلیل مطالعات و تحقیقات مربوط به شاخص‌های ارزیابی پایداری توسعه گردشگری، با توجه به رهیافت شاخص‌های اصلی و ترکیبی ساده و نیز اتخاذ رویکرد سیستمی در مطالعه توسعه پایدار گردشگری، شاخص‌های نهایی در دو سیستم انسانی و طبیعی و چهار زیر سیستم "شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی"، "شاخص‌های اقتصادی"، "شاخص‌های زیست محیطی" و "شاخص‌های نهادی" مطابق جدول زیر مدنظر قرار گرفت. در اتخاذ این شاخص‌ها تلاش شد تا ضمن مدنظر قرار دادن کلیه جوانب و موضوعات از هم‌پوشانی شاخص‌ها اجتناب شده و شاخص‌های منتخب متناسب، دقیق، جامع و در عین حال قابل سنجش باشد، نکته دیگر آن که شاخص‌ها با توجه به شرایط کشور و منطقه مورد مطالعه بومی شده‌اند.

جدول ۱- شاخص‌های نهایی ارزیابی پایداری توسعه گردشگری. ترسیم از نگارندگان

سیستم انسانی	شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی	<p>حقوق و اشتغال زنان و معلولان</p> <p>توسعه خدمات اجتماعی و زیر ساخت‌های محلی</p> <p>توجه به کیفیت اشتغال و درآمد</p> <p>بهداشت و سلامتی جسمی و روانی</p> <p>احساس رضایت جامعه ی محلی از گردشگری</p> <p>امنیت اجتماعی</p> <p>حمایت از آگوه‌های اجتماعی و فرهنگی</p> <p>حراست از میراث فرهنگی</p> <p>مشارکت اجتماعی مردم محلی در توسعه ی گردشگری</p> <p>کیفیت دسترسی به اطلاعات و ارتباطات گردشگری</p> <p>کنترل فشارهای اجتماعی</p>
سیستم طبیعی	شاخص‌های اقتصادی	<p>درآمد و اشتغال مردم جامعه ی میزبان</p> <p>توزیع عادلانه ی درآمد و عایدی</p> <p>توزیع عادلانه ی فرصت‌های شغلی</p> <p>کاهش فقر و فقرزدایی</p> <p>توزیع قدرت</p> <p>تقویت اقتصاد محلی و نشاط طولانی مدت اقتصادی</p> <p>کاهش آسیب پذیری اقتصادی</p> <p>تنوع بخشی اقتصادی</p> <p>ارتقاء کیفیت خدمات و تجربه گردشگری</p> <p>ارتقاء کیفیت محصولات و فرآورده‌های گردشگری</p> <p>رضایت گردشگران</p> <p>تولید فناوری پایدار</p>
سیستم طبیعی	شاخص‌های نهادی	<p>مدیریت و برنامه ریزی</p> <p>ظرفیت نهادی و کیفیت دسترسی</p> <p>وجود مراکز اطلاعات بازدیدکنندگان و گردشگران</p> <p>افزایش سطح آموزش</p> <p>وجود طرح جامع گردشگری برای منطقه</p> <p>افزایش برنامه ریزی توسعه یا کاربرد زمین جهت مصارف گردشگری</p>
سیستم طبیعی	شاخص‌های زیست محیطی	<p>مصرف بهینه ی منابع آبی</p> <p>مصرف بهینه ی انرژی</p> <p>استفاده بهینه از زمین</p> <p>حفظ تنوع محیطی (گیاهی و جانوری)</p> <p>توجه به اکوسیستم‌های حساس و حفظ و نگهداری آن‌ها</p> <p>کنترل فشارهای محیطی و بهبود اکوسیستم‌های طبیعی</p> <p>حفاظت از میراث و جاذبه‌های طبیعی</p> <p>مدیریت سیستم فاضلاب و حفظ بهداشت منابع آبی</p> <p>تقویت آگاهی‌های زیست محیطی</p> <p>توجه به تغییرات اقلیمی و گرم شدن زمین</p> <p>مدیریت تولید و دفع مواد زاید و کاهش استفاده از مواد شیمیایی</p> <p>توجه به کاهش آلودگی هوا، منظر خاک و کیفیت منابع طبیعی</p>

روادید! روادید یا ویزا به مدرکی گفته می‌شود که می‌تواند به اشخاصی اعطا گردد که درخواست اخذ اجازه از یک کشور برای گذر از خاک آن یا ورود به آن را دارند. معمولاً روادید به صورت برچسب یا مهر بر روی کاغذهای مربوطه در گذرنامه‌ی اشخاص، چسبانده یا زده می‌شود. شرایط ویزا برای سفر به کشورهای خارجی دو گونه است؛ یا کشور مزبور از اتباع ایرانی درخواست ویزا می‌کند یا به موجب قراردادهای فی‌مابین، اتباع دو کشور از دریافت ویزا معاف هستند (ماده ۱۳ قانون گذرنامه مصوب ۱۳۱۰). علل و عوامل لغو ویزا می‌تواند در زمینه‌های زیر باشد:

- عوامل اقتصادی
  - عوامل سیاسی
  - عوامل فرهنگی اجتماعی:
۱. ایدئولوژی، ارزش‌ها، اعتقادات، بینش‌ها و هنجارها
  ۲. میزان یکپارچگی قومی - مذهبی جامعه
  ۳. زمینه‌های تاریخی و فرهنگی
  ۴. زبان
  ۵. رسانه‌ها و افکار عمومی
- عوامل گردشگری

مواد و روش‌ها

در این پژوهش، روش تحقیق از نوع توصیفی و تحلیلی است. داده‌ها و اطلاعات لازم در این تحقیق از سه طریق گردآوری شده است. ۱- روش مصاحبه از طریق پرسشنامه ۲- روش فوکوس گروپ ۳- روش کتابخانه‌ای.

داده‌های پراکنده موجود در منطقه مورد مطالعه باعث شد که محقق برای یافتن بهترین نتیجه از این سه روش به صورت ترکیبی استفاده کند. در روش مصاحبه عمیق، محقق با تنظیم پرسشنامه‌ای کیفی آن را برای ۳۰ نفر از مصاحبه شونده‌گان (که به روش گلوله برفی انتخاب شده بودند) ارسال و نتایج لازم را استخراج کرد. مصاحبه شونده‌گان در یک گروه سی نفره از صاحب نظران (شامل اساتید دانشگاه و پژوهشگران حوزه گردشگری) و مقامات و مسئولین امر در منطقه و مرکز بودند. جامعه مصاحبه شونده به گردشگران اختصاص نیافت و دلیل آن هم تخصصی بودن موضوع و بی‌اطلاعی گردشگران از روند سیر توسعه پایدار در منطقه شمال غرب ایران بود. با این حال تلاش شد تا مصاحبه شونده‌گان از این منطقه انتخاب شوند. در گام دوم از روش فوکوس گروپ استفاده شد. برای این منظور بهترین پرسش‌ها انتخاب و با مصاحبه شونده‌های آنها در یک جلسه سه ساعته به اتفاق استاد راهنما بحث و تبادل نظر درباره موضوع و نتایج استخراج شده از پرسشنامه صورت گرفت. نتایج حاصله از این جلسه بر پایه آنچه در مرحله قبل با استفاده از پرسشنامه به دست آمده بود، نه تنها نتایج کار را تکمیل کرد، بلکه موضوعات جدیدی را در اختیار محقق قرار داد. در گام سوم از روش کتابخانه‌ای به منظور تکمیل نتایج این دو مرحله استفاده شد. در این روش، با مراجعه به مقالات، پایان‌نامه‌ها کتب و اسناد فرادستی بخش مهمی از داده‌ها و اطلاعات مربوط به پیشینه تحقیق، چارچوب نظری و قوانین مربوط به موضوع به دست آمد. اسناد فرادستی که در این تحقیق بررسی شده‌اند شامل برنامه پنجم توسعه و قوانین و آیین‌نامه و مصوبه‌های مربوط به گذرنامه و روادید اداره کل ارزیابی و نظارت وزارت امور خارجه بوده است.

یافته‌های پژوهش

مرحله اول: مصاحبه میدانی (پرسشنامه)

تحلیل ویژگی‌های جمعیت شناختی مصاحبه شونده‌گان

میزان تحصیلات

از نظر تحصیلات بیشترین تعداد مصاحبه شونده‌گان (۶۷ درصد) دارای مدرک دکترا و کمترین تعداد آنها (۳ درصد) دارای مدرک لیسانس هستند و بقیه (۳۰ درصد) دارای مدرک فوق لیسانس می‌باشند. جدول ۲ نشان دهنده میزان تحصیلات مصاحبه شونده‌گان می‌باشد.

جدول ۲- فراوانی پاسخ دهندگان بر اساس میزان تحصیلات

تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی
لیسانس	۱	۳
فوق لیسانس	۹	۳۰
دکتر	۲۰	۶۷
کل	۳۰	۱۰۰

- رشته تحصیلی

شرکت کنندگان در مصاحبه در این پژوهش از پنج رشته‌ی جغرافیا، مدیریت، علوم سیاسی، عمران و زبان انگلیسی بوده اند که همگی در پست‌های مربوط به گردشگری مشغول به کار بوده اند. رشته جغرافیا با (۷۴ درصد) بیشترین فراوانی را دارا می‌باشد و رشته مدیریت با (۵ درصد)، علوم سیاسی، عمران و زبان انگلیسی هر کدام با (۳ درصد) کمترین فراوانی را دارا می‌باشند (جدول ۳).

جدول ۳- فراوانی مصاحبه شونده‌گان بر اساس میزان تحصیلات

رشته تحصیلی	فراوانی	درصد فراوانی
جغرافیا	۲۲	۷۴
مدیریت	۵	۱۷
علوم سیاسی	۱	۳
عمران	۱	۳
زبان انگلیسی	۱	۳
کل	۳۰	۱۰۰

- تحلیل ویژگی‌های گردشگران آذربایجانی

- تعداد گردشگران آذربایجانی

در این بخش بررسی تغییر در تعداد گردشگران آذربایجانی با لغو ویزا مد نظر بوده است که ۸۷ درصد از مصاحبه شونده‌گان لغو رواید را موجب افزایش تعداد گردشگران دانسته و ۳ درصد نیز عقیده داشته‌اند که تعداد گردشگران نسبت به قبل از لغو رواید با کاهش مواجه شده است.

جدول ۴- میزان ورود و استقبال گردشگران به منطقه شمالغرب ایران بعد از لغو ویزا با جمهوری آذربایجان

وضعیت استقبال گردشگران	فراوانی	درصد فراوانی
کاهش	۳	۱۰
افزایش	۲۶	۸۷
بدون پاسخ	۱	۳
کل	۳۰	۱۰۰

- تحلیل طبقه اجتماعی گردشگران آذربایجانی

به عقیده ۶۷ درصد از مصاحبه شونده‌گان گردشگران آذربایجانی جزء طبقه نسبتاً مرفه هستند، ۳۰ درصد نیز این گردشگران را از طبقه‌ی نسبتاً ضعیف می‌دانند و ۳ از شرکت کنندگان در مصاحبه نیز گردشگران آذربایجانی را از طبقه‌ی مرفه می‌دانند.

جدول ۵- تحلیل طبقه‌ی اجتماعی گردشگران آذربایجانی

گروه‌های گردشگران	فراوانی	درصد فراوانی
مرفه	۱	۳
نسبتاً مرفه	۲۰	۶۷

نسبتاً ضعیف	۹	۳۰
کل	۳۰	۱۰۰

• تحلیل زمان سفر گردشگران آذربایجانی به منطقه

بر طبق اظهارات مصاحبه شوندهگان، سفر گردشگران آذربایجانی بیشتر در فصل تابستان (۷۰ درصد) صورت می‌پذیرد و فصل بهار ۲۴ درصد و فصل پاییز ۳ درصد این سفرها را شامل می‌شود.

جدول ۶- تحلیل زمان سفر گردشگران آذربایجانی به منطقه

فصل	فراوانی	درصد فراوانی
بهار	۷	۲۴
تابستان	۲۱	۷۰
پاییز	۱	۳
بدون پاسخ	۱	۳
کل	۳۰	۱۰۰

• تحلیل مدت اقامت گردشگران آذربایجانی

در این بخش به تحلیل مدت اقامت گردشگران آذربایجانی در منطقه پرداخته شده است که ۵۷ درصد از مصاحبه شوندهگان معتقد هستند که این گردشگران یک هفته در منطقه اقامت می‌کنند ۲۷ درصد گزینه یک روز، ۱۰ درصد یک ماه و ۶ درصد چندساعت در روز را انتخاب کرده‌اند.

جدول ۷- مدت اقامت گردشگران آذربایجانی

مدت اقامت	فراوانی	درصد فراوانی
چند ساعت در روز	۲	۶
یک روز	۸	۲۷
یک هفته	۱۷	۵۷
یک ماه	۳	۱۰
کل	۳۰	۱۰۰

• دسته بندی گردشگران آذربایجانی بر حسب انواع توریسم

بر طبق جدول ۸، از نظر ۶۳ درصد از مصاحبه شوندهگان گردشگران آذربایجانی توریست سلامت، ۱۷ درصد توریست تجاری، ۱۳ درصد توریست زیارتی و ۷ درصد توریست فرهنگی هستند.

جدول ۸- دسته بندی گردشگران آذربایجانی بر حسب انواع توریسم

انواع توریست	فراوانی	درصد فراوانی
توریست سلامت	۱۹	۶۳
توریست فرهنگی	۲	۷
توریست تجاری	۵	۱۷
توریست زیارتی	۴	۱۳
کل	۳۰	۱۰۰

جدول ۹- فراوانی پاسخ به سوال میزان ورود و استقبال گردشگران به منطقه شمال غرب ایران را

نسبت به قبل از لغو ویزا با جمهوری آذربایجان چگونه بررسی می‌کنید؟

انواع توریست	فراوانی	درصد فراوانی
--------------	---------	--------------

کاهش	۳	۱۰
افزایش	۲۶	۸۷
بدون پاسخ	۱	۳
کل	۳۰	۱۰۰

جدول ۱۰- تعداد گردشگران قبل و بعد از لغو ویزا

۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹
۷۳۲۲۰۱	۶۹۰۳۳۳	۳۸۳۵۸۸

تعداد گردشگران ورودی از جمهوری آذربایجان

مسئله اول: به نظر می‌رسد لغو روادید بین ایران و جمهوری آذربایجان تأثیری بر روند توسعه پایدار گردشگری در منطقه شمالغرب ایران نداشته است و بیشتر ماهیت سیاسی داشته و پیامدهای آن در حوزه‌ی گردشگری ثانویه است. به منظور آزمون این فرضیه با استفاده از آزمون t -test، ابتدا به صورت فرضیات آماری نوشته می‌شود.

$$\begin{cases} H_0: \mu \leq 3 \\ H_1: \mu > 3 \end{cases}$$

با توجه به جدول زیر ملاحظه می‌شود که مقدار آماره آزمون برای شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی برابر ۰,۱۳، برای شاخص‌های اقتصادی برابر ۰,۵۶ می‌باشد، برای شاخص‌های نهادی برابر ۰,۰۰۰ بوده و برای شاخص‌های زیست محیطی برابر ۱,۰۳۹- بوده و از ۱,۶۴۵ کمتر است که به معنای پذیرش فرض صفر آماری فوق می‌باشد. بنابراین می‌توان با اطمینان ۹۵ درصد گفت که لغو روادید بین ایران و جمهوری آذربایجان تأثیری بر روند توسعه پایدار گردشگری (شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی، شاخص‌های اقتصادی، شاخص‌های نهادی و شاخص‌های زیست محیطی) در منطقه شمالغرب ایران نداشته است و بیشتر ماهیت سیاسی داشته است.

جدول ۱۱- مقادیر آماره آزمون t یک طرفه برای آزمون فرضیه اول تحقیق

متغیر	مقدار آماره t	درجه آزادی	مقدار بحرانی	نتیجه گیری
شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی	۰,۱۳	۲۹	۱,۶۴۵	عدم وجود رابطه
شاخص‌های اقتصادی	۰,۵۶	۲۹	۱,۶۴۵	عدم وجود رابطه
شاخص‌های نهادی	۰,۰۰۰	۲۹	۱,۶۴۵	عدم وجود رابطه
شاخص‌های زیست محیطی	-۱,۰۳۹	۲۹	۱,۶۴۵	عدم وجود رابطه

مسئله دوم: به نظر می‌رسد تجربه لغو ویزای ایران با جمهوری آذربایجان برای لغو ویزا با سایر کشورهای همجوار با ایران در صورتی مفید خواهد بود که ماهیت صرفاً گردشگری داشته باشد.

با توجه به جمیع موارد و شاخص‌هایی که در فرضیه اول مورد بررسی قرار گرفت و مشخص گردید که لغو ویزا بر روی موارد سیاسی و شاخص‌های وابسته به آن تأثیری نداشته است. همچنین برای بررسی این مسئله از پاسخ دهندگان خواستیم پاسخ دهند که "میزان ورود و استقبال گردشگران به منطقه شمالغرب ایران را نسبت به قبل از لغو ویزا با جمهوری آذربایجان چگونه بررسی می‌کنند؟" فراوانی پاسخ افراد نمونه به این سوال نشان داد که ۸۷ درصد از افراد (۲۶ نفر) نظرشان بر این است که میزان ورود و استقبال گردشگران به منطقه شمالغرب ایران نسبت به قبل از لغو ویزا با جمهوری آذربایجان افزایش داشته است. بنابراین نتیجه گیری می‌شود که تجربه لغو ویزای ایران با جمهوری آذربایجان برای لغو ویزا با سایر کشورهای همجوار با ایران در صورتی مفید خواهد بود که ماهیت صرفاً گردشگری داشته باشد.

مرحله دوم: یافته‌های روش فوکوس گروپ

جلسه مصاحبه با حضور چند نفر از کارشناسان و اساتید گردشگری تشکیل شد و مصاحبه شونده‌گان به مدت دو ساعت به مسائل و سئوالات مطرح شده در زمینه‌ی لغو ویزا و اثر آن بر توسعه پایدار گردشگری در منطقه شمالغرب ایران پاسخ دادند. این پاسخ‌ها همانطور که در ادامه می‌آید در قالب مقوله‌های مختلف تقسیم بندی و تحلیل شدند:

۱- رابطه توسعه پایدار و گردشگری در ایران

با توجه به صحبت‌های مطرح شده در جلسه می‌توان نتیجه گرفت که در گردشگری ایران مسئله توسعه پایدار مورد توجه نیست و توسعه پایدار در برنامه ریزی‌های گردشگری جایگاه خود را پیدا نکرده است و شاید اینگونه نیز بتوان برداشت کرد که گردشگری ایران هنوز به آن مرحله از رشد نرسیده است که بتوان شاخص‌های توسعه پایدار را در موردش اعمال نمود. به عنوان مثال تعداد گردشگر ورودی در ایران هنوز به آن میزان نرسیده که تأثیری در شاخص‌های اقتصادی نظیر اشتغال زنان یا شاخص‌های زیست محیطی نظیر تنوع زیست بوم‌ها و... بگذارد. بیشترین بحثی که در برنامه ریزی‌های ایران برای گردشگری وجود دارد بحث جذب گردشگر است؛ شاید بعد از آن که در این مرحله به ایده‌آلی دست پیدا کردیم بتوانیم حرفی از توسعه پایدار گردشگری بزنیم.

۲- اثرات منفی لغو ویزا در توسعه پایدار گردشگری در شمال غرب ایران

می‌توان از نظرات مصاحبه شونده‌گان اینگونه برداشت کرد که نقاط منفی لغو ویزا به دو دسته تقسیم می‌شود؛ اول؛ در بعد اقتصادی شامل مواردی مانند قاچاق کالا و کلاهبرداری از مردم منطقه به بهانه تجارت و گرفتن رشوه، که این امر برعکس انتظاری که از افزایش گردشگر می‌رود، موجب ضرر و زیان جامعه محلی از ورود گردشگران شده است و نه تنها در زمینه اقتصادی موجب رشد و ترقی مردم و منطقه نگردیده بلکه باعث از دست رفتن سرمایه‌های مردم نیز شده است. دوم؛ در بعد فرهنگی که شامل اشاعه رفتارهای نادرستی، مانند دروغ و بی‌اعتمادی شده است. بعد از لغو روادید و افزایش تردد اتباع آذربایجان و همینطور افزایش مرادوات با مردم منطقه آذربایجانی‌ها به بهانه تجارت با مردم از اعتماد آنان سوءاستفاده کرده و از آن‌ها کلاهبرداری می‌کنند. البته آثار فرهنگی این اقدامات ممکن است در کوتاه مدت قابل رؤیت نباشد ولی به طور قطع این اثرات فرهنگی در درازمدت می‌تواند بسیار مخرب و زیان بار باشد. اثرات منفی فرهنگی مانند اثرات منفی اقتصادی و عواقب آن به طور آنی دیده نمی‌شود و مانند اثرات اقتصادی نیز به سادگی قابل جبران نیست. همچنین ناگفته نماند، موارد ذکر شده؛ کلاهبرداری، قاچاق کالا و دیگر موارد خلاف قوانین که توسط این افراد انجام می‌شود امنیت منطقه را به خطر می‌اندازد و موجب بی‌ثباتی می‌شود.

۳- اثرات مثبت لغو ویزا در توسعه پایدار گردشگری در شمال غرب ایران

اثرات مثبت لغو روادید را براساس گفته‌های مصاحبه شونده‌گان می‌شود این گونه تحلیل کرد: لغو روادید به طور نسبی با تأثیر اندک بر شاخص‌های اقتصادی، موجب افزایش درآمد و رونق کسب و کار شده است، البته ناگفته نماند که دامنه این تغییرات مثبت بسیار اندک بوده و تنها شامل مناطق و افرادی است که مستقیماً با گردشگران در ارتباطند، مانند شهرهای مرزی مثل مغان، بیله سوار و آستارا و این شامل تمام منطقه شمال غرب نمی‌شود و همچنین تنها افرادی از این موضوع منتفع می‌شوند که دارای مشاغلی هستند که مستقیماً با گردشگران ورودی در ارتباطند، مشاغلی نظیر هتل‌ها، آژانس‌های مسافرتی، تورگردان‌ها و مشاغل خرده فروشی و حمل و نقل و... و افراد زیادی از جامعه از آثار مثبت لغو روادید محرومند. عادلانه بودن توزیع منافع گردشگری در جامعه، یکی از شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری است که می‌توان گفت این مورد در منطقه شمال غرب اتفاق نیفتاده است؛ توزیع منافع ناشی از لغو روادید و افزایش گردشگر در جامعه عادلانه نیست.

یکی دیگر از آثار مثبت ذکر شده توسط مصاحبه شونده‌گان این بود که بنا به نیازی که وجود گردشگران سلامت در منطقه ایجاد کرده، ساخت مراکز درمانی افزایش یافته و این مراکز رونق بسیاری پیدا کرده‌اند، وجود این مراکز علاوه بر این که با جذب گردشگر سلامت، مردم را از منافع گردشگری بیشتر بهره مند می‌سازد، می‌تواند مورد استفاده خود مردم منطقه نیز باشد و نیازهای درمانی آن‌ها را بدون مراجعه به پایتخت برطرف کند، این موضوع مردم منطقه شمال غرب را منتفع نموده است.

اثر مثبت دیگری را که می‌توان از آن نام برد؛ خنثی شدن تبلیغات منفی بر اثر رفت و آمد گردشگران است، وجود تبلیغات منفی بر علیه ایران در کشور آذربایجان، موجب به وجود آمدن دید منفی نسبت به مردم و دولت ایران شده است، هنگامی که گردشگری وارد منطقه می‌شود با دیدن امکانات منطقه و سطح زندگی مردم متوجه دروغ بودن تبلیغات منفی می‌گردد و علاوه بر این که دیدگاه آن‌ها نسبت به قبل تغییر می‌کند و مثبت می‌شود، هنگام بازگشت به مبدأ همین اطلاعات را به مردم کشور خود انتقال می‌دهد و همین امر سبب از بین رفتن تبلیغات منفی می‌گردد. می‌توان این نتیجه را گرفت که پیام‌های فرهنگی که توسط گردشگران منتقل می‌شوند بسیار با اهمیت هستند و باعث می‌شوند دید مردم و حتی دولت نسبت به ایران تغییر کند.

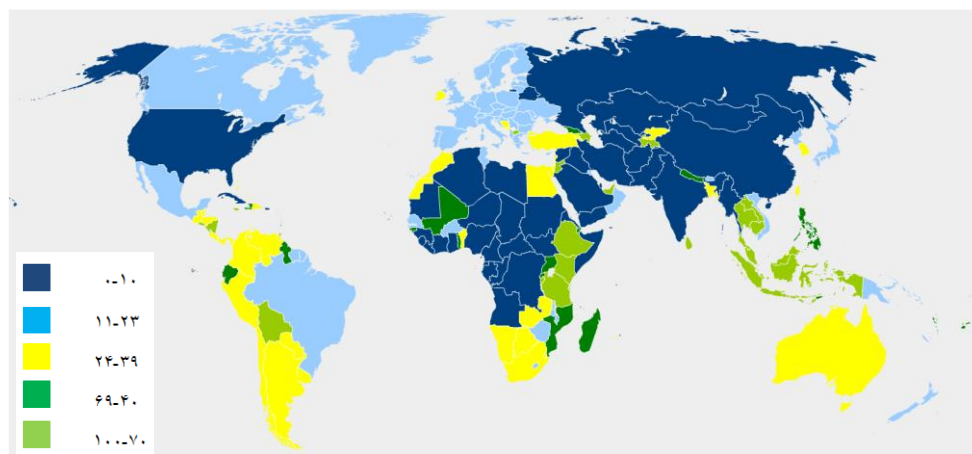
با وجود ذکر همه این آثار مثبت ناشی از لغو روادید با جمهوری آذربایجان در منطقه شمال غرب ایران، مصاحبه شوندگان معتقد بودند که بسیاری از این آثار مثبت، مقطعی و ناپایدارند و دامنه تأثیراتشان آنقدر اندک است که می‌توان تأثیر گذاری آن‌ها را بر توسعه پایدار گردشگری نادیده گرفت.

۴- طبقه بندی هر یک از حوزه‌های چهار گانه اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، نهادی و زیست محیطی در زمینه اثر پذیری مثبت و منفی از لغو ویزا در شمالغرب ایران

بر طبق اظهارات مصاحبه شوندگان بیشترین تأثیرات لغو روادید، در منطقه مورد مطالعه بر شاخص‌های اقتصادی بوده است. بدون شک لغو روادید موجب افزایش تعداد گردشگران خواهد شد و این افزایش حتماً بر مؤلفه‌های درآمد و کسب و کار تأثیر مثبت خواهد گذاشت و موجب رونق و شکوفایی این موارد خواهد شد، هر چند این تأثیر گذاری اندک باشد، موجب افزایش درآمد تعداد زیادی از مردم محلی خواهد شد و در ابعاد کوچک توسعه نمی‌توان آن را نادیده گرفت. شاخص دیگری که از مسئله لغو روادید تأثیر پذیرفته است، شاخص فرهنگی است، این تأثیرات ممکن است در کوتاه مدت قابل رؤیت نباشند ولی در زمانی طولانی‌تر اثر پذیری آن مشخص خواهد شد. در مورد لغو روادید با جمهوری آذربایجان با توجه به بحث‌های مطرح شده می‌توان گفت تأثیرات بر شاخص‌های فرهنگی منفی خواهد بود. با توجه به مباحث ذکر شده به نظر می‌رسد شاخص‌های نهادی و زیست محیطی تأثیر زیادی از مقوله لغو ویزا نپذیرفته اند و یا تأثیرات آن‌ها بسیار اندک بوده است.

۵- لغو روادید یک پدیده سیاسی است یا یک پدیده گردشگری

با جمع‌بندی نظرها می‌توان به این نتیجه رسید که لغو روادید با جمهوری آذربایجان با انگیزه‌های سیاسی انجام شده است و هیچ برنامه‌ریزی در جهت توسعه پایدار گردشگری ناشی از ورود گردشگران آذربایجانی از قبل وجود نداشته است. این امر ابتدا برای کاهش تنش بین ایران و جمهوری آذربایجان و بهبود روابط و همچنین برای بهبود ژست سیاسی کشور در مجامع بین‌المللی و از بین بردن تبلیغات منفی، اتفاق افتاده است، ولی در ادامه به توسعه ناشی از گردشگری نیز توجه نشان داده شده است. شرایط منطقه شمالغرب ایران شرایط بسیار خاصی است، از طرفی مردم دو طرف مرز قومیت یکسانی دارند و همین امر هم می‌تواند به واسطه‌ی وجود انگیزه‌های جایی طلبانه تنش‌زا و خطر آفرین باشد و هم اینکه نمی‌توان جلوی رفت و آمد آزاد مردم دو کشور را که بعضاً ریشه‌های خانوادگی مشترک نیز دارند را گرفت، از طرفی روابط سیاسی ایران و آذربایجان همیشه دارای تنش بوده است و این امنیت منطقه شمالغرب را به خطر می‌اندازد و منطقه را با بی‌ثباتی مواجه می‌کند به بیان دیگر در منطقه شمالغرب ایران آنقدر مسائل سیاسی پر رنگ هستند که نمی‌توان حتی برای کوچک‌ترین تصمیم‌گیری‌ها نادیده‌شان گرفت، چه رسد به تصمیم‌گیری مهمی مانند لغو روادید که با بحث امنیت مردم و ثبات منطقه رابطه‌ی مستقیم دارد. در نهایت این نتیجه حاصل می‌شود که لغو روادید با جمهوری آذربایجان با انگیزه‌های سیاسی انجام شده است.

شکل ۲- شاخص لغو ویزای گردشگری بر اساس مناطق^۱ (Tourism visa openness report: UNWTO: 2013)

مرحله سوم: یافته‌های کتابخانه‌ای

در سال ۱۹۶۳، در کنفرانس بین‌المللی سفر و گردشگری سازمان ملل متحد به مسأله وابستگی توسعه گردشگری به اقدامات دولت‌ها، به ویژه تسهیل تشریفات دولتی بین‌المللی سفر اشاره شد. پنجاه سال بعد، در نوامبر ۲۰۱۲، سازمان جهانی گردشگری UNWTO در اجلاسی با شرکت وزرا در لندن به این نتیجه رسیدند که پروسه ویزا و سیاست‌های مربوط به آن از عمده‌ترین موانع توسعه گردشگری است. در این نشست اشاره شد که سیاست‌های محدودیت صدور ویزا و تشریفات ورود پیچیده منجر به خفقان رشد گردشگری به ویژه در اقتصادهای نوظهور خواهد شد. ارتباط بین تسهیل ویزا و رشد اقتصادی ناشی از گردشگری به طور فزاینده‌ای توسط مقامات دولتی به رسمیت شناخته شده است. گرایش واضح به تسهیل ویزا اولین بار در طول دوره ۲۰۱۰-۱۲ مشاهده شد و به احتمال زیاد در آینده نیز ادامه پیدا خواهد کرد.

در سال‌های اخیر پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه تسهیل ویزا اتفاق افتاده است. در حالی که در آغاز سال ۲۰۰۸، به طور متوسط ۷۷ درصد از جمعیت جهان برای مقاصد درخواست شده سفر باید قبل از خروج به ویزا نیاز داشتند که این مقدار در سال ۲۰۱۳ به ۶۴ درصد کاهش یافت. بین سال‌های ۲۰۱۰-۲۰۱۳ در مجموع ۴۴ کشور به طور قابل توجهی روند صدور ویزا با تغییر سیاست‌های ویزای خود از "ویزای اجباری" به یکی از دو "ویزای الکترونیکی" و "ویزا در هنگام ورود یا ویزای مهاجرت" تسهیل کردند. نزدیک به ۶۰ درصد از تغییر سیاست‌های ویزا برای تسهیل ورود تبدیل ویزای اجباری به صدور ویزا در هنگام ورود بوده است. راهکارهای کنونی تسهیل ویزا شامل رفتار متفاوت^۱ برای تسهیل سفرهای توریستی، استفاده از برنامه‌های ویزای الکترونیکی (eVisa) و موافقت نامه‌های منطقه‌ای است. ایران در تاریخ ۱۲ بهمن ماه ۱۳۸۸ (اول فوریه ۲۰۱۰) با امضای قراردادی با کشور جمهوری آذربایجان در رابطه با لغو روادید، به صورت رسمی اخذ ویزا برای شهروندان کشور آذربایجان را به صورت یک طرفه لغو کرد.

نتیجه گیری

تسهیل رفت و آمد گردشگران برای توسعه گردشگری بسیار با اهمیت است و در هر نقطه‌ای از جهان بر رشد گردشگری اثر مثبت می‌گذارد، این اثر گذاری می‌تواند به واسطه‌ی حذف هزینه‌های صدور ویزا و یا حذف تشریفات قبل از صدور ویزا، مانند رفت و آمد به کنسولگری‌ها و تلف شدن وقت و یا به دلیل نزدیک شدن روابط کشورها به دلیل حذف موانع سفر باشد. این موضوع بر طبق گزارش^۲ سازمان جهانی جهانگردی در بیشتر کشورهای جهان اثبات شده است و اکثر دولت‌ها برای بهره‌گیری هرچه بیشتر از مقوله پر منفعت گردشگری، بر انجام تسهیل ورود گردشگران مصمم شده‌اند. تسهیل رفت و آمد گردشگران در کشورهای مختلف به شکل‌های گوناگون انجام می‌پذیرد؛ ۱- به صورت ویزای الکترونیکی که مسافران بدون نیاز به مراجعه به کنسولگری‌ها، تنها با استفاده از شبکه اینترنت، ویزای مورد نیاز خود را دریافت می‌کند ۲- صدور ویزا در بدو ورود، که مسافر می‌تواند به محض ورود به مقصد، ویزای مورد نیاز را دریافت نماید ۳- لغو ویزای درمانی، که گردشگران سلامت می‌توانند از آن استفاده کنند. طبق آمارهای سازمان جهانی جهانگردی ویزای بدو ورود، جزو محبوب‌ترین راه‌های تسهیل رفت و آمد مسافران است و ۴- لغو ویزا، که با اجرای آن گردشگران می‌توانند بدون نیاز به ویزا به مقصد مورد نظرشان سفر کنند. همان‌طور که سیاست‌های لغو روادید در کشورهای مختلف متفاوت است، انگیزه‌های لغو آن نیز در کشورهای مختلف از یکدیگر متمایز است. لغو ویزا ممکن است با انگیزه رونق و توسعه گردشگری اتفاق بیافتد و یا ممکن است با انگیزه‌هایی به غیر از رونق گردشگری انجام گیرد، مانند انگیزه‌های سیاسی. در اکثر مناطق جهان لغو روادید و تسهیلات ورود، با انگیزه و هدف رشد و توسعه گردشگری و بهره‌مند شدن از منافع آن انجام می‌گیرد. انگیزه‌های سیاسی که باعث میشود دولت‌ها دست به لغو روادید بزنند شامل این موارد می‌شود: انگیزه‌هایی مانند به دست آوردن اعتبار بین‌المللی، از بین بردن تنش بین دو کشور یا وجود تجانس فرهنگی مذهبی و قومیتی در دو طرف مرز یک کشور که دولت‌ها را مجبور به برداشتن موانع برای رفت و آمد بیشتر می‌کند. این مسائل باعث می‌شود، لغو روادید از هدف اصلی خود که همان رونق گردشگری و گسترش توسعه پایدار گردشگری است، دور شود و نه تنها اثر مثبتی بر منطقه مورد نظر نداشته باشد، بلکه باعث به وجود آمدن مشکلاتی برای مردم محلی شود. از این نوع لغو روادید نمی‌توان انتظار تأثیر مثبت بر گردشگری کشور و رسیدن به توسعه پایدار گردشگری را داشت. این شکل از لغو روادید همان است که ما در منطقه شمال غرب ایران با

^۱ رفتار متفاوت برای تسهیل سفرهای توریستی روش تسهیل روند اخذ ویزا را برای انواع خاصی از بازدید کنندگان به طور گسترده‌ای در میان کشورها بویژه به طور موقت برای بازدید کنندگان مقاصد گردشگری وجود دارد. کاهش محدودیت در استفاده از حمل و نقل به عنوان مثال مسافران کروز در هنگام پیاده شدن از کشتی.

جمهوری آذربایجان مشاهده می‌کنیم. برطبق شواهد موجود علی‌رغم وجود تجانس فرهنگی فراوان (زبانی، قومی، مذهبی)، روابط ایران و کشور آذربایجان همواره با تنش همراه بوده و ایران در پی کاستن تنش‌ها و همین‌طور از بین بردن تبلیغات منفی، اقدام به لغو ویزا با جمهوری آذربایجان نمود، که این مسئله بر طبق آمارهای موجود باعث افزایش ورودی گردشگر از جمهوری آذربایجان از ۲۵۰۰۰۰ نفر قبل از لغو روادید به ۷۵۰۰۰۰ نفر بعد از لغو روادید شد، البته نمی‌توان به صراحت، تمام این تعداد را گردشگر نامید. از این تعداد، افراد زیادی گردشگر سلامت و اندکی گردشگر زیارتی هستند و تعدادی هم برای خریدهای روزانه از بازارچه‌های مرزی و فروشگاه‌ها به این سوی مرز می‌آیند. به دلیل پایین بودن سطح درآمدی و همین‌طور ضعف فرهنگی مردم آذربایجان نمی‌توان انتظار زیادی در تغییر مثبت شاخص‌های اقتصادی، فرهنگی، زیست محیطی و در کل بهبود وضعیت گردشگری و رسیدن به توسعه پایدار گردشگری داشت و به جز اندکی تغییر در سطح درآمد مردم محلی و ایجاد اشتغال برای آن‌ها، کسانی که مستقیم با گردشگران در ارتباط هستند (فروشگاه‌های خرده فروشی، کسانی که در سیستم حمل و نقل و اژانس‌های مسافرتی و اقامت‌گاه‌ها و واحدهای درمانی مشغول به کارند)؛ می‌توان به جرأت گفت تأثیر مثبت دیگری در منطقه شمالغرب به وجود نیاورده است و این تأثیرات مثبت اندک مطمئناً نمی‌تواند منجر به توسعه پایدار گردشگری در منطقه شود. حتی در موارد زیادی برداشتن مانع ویزا موجب به وجود آمدن اثرات منفی مانند مسأله قاچاق کالا و کلاه- برداری از مردم منطقه در منطقه شده است. اگر بخواهیم از لغو روادید با کشورها نتیجه مساعدی حاصل شود باید نکاتی در نظر گرفته شود، از جمله این که لغو روادید صرفاً با انگیزه توسعه گردشگری انجام شود و پس از مطالعه و شناسایی پتانسیل‌های منطقه مورد نظر بازارهای هدف نیز شناسایی شده و پس از آن به شناساندن و معرفی جاذبه‌های منطقه مورد نظر به بازارهای هدف اقدام شود و به نوعی بازاریابی انجام گیرد. همچنین تعداد گردشگران ورودی تخمین زده شود تا با توجه به تعداد و نیازهای آن‌ها در منطقه سرمایه‌گذاری صورت بگیرد و با توجه به پتانسیل‌های منطقه و نیازهای بازارهای هدف لغو روادید صورت بگیرد. در نهایت می‌توان چالش‌های لغو روادید برای توسعه پایدار گردشگری را در ۱. به خطر افتادن امنیت ملی و تمامیت ارضی کشور ۲. تأثیر پذیری فرهنگی ۳. افزایش میزان جرایم ۴. شیوع ازدواج غیر قانونی و اطفال بدون تابعیت ۵. ورود کالاهای قاچاق به کشور و ۶. رواج تجارت چمدانی دانست. فرصت‌ها و ظرفیت‌های لغو روادید هم در ۱. تعمیق همبستگی عاطفی، مذهبی، قومی اجتماعی اتباع آذربایجان با خاک و مردم سرزمین اجدادی و کهن خود، ۲. افزایش مبادلات تجاری و رشد فعالیت‌های تجاری و اقتصادی، ۳. ایجاد فرصت‌های شغلی جدید و تأثیر در نرخ بیکاری، ۴. توسعه روابط دو جانبه، تسهیل رفت و آمد، ۴. تأثیر گذاری فرهنگی می‌باشد.

منابع

۱. افتخاری، رکن‌الدین، علیرضا و مهدوی، داوود و پور طاهری، مهدی (۱۳۸۹)؛ فرایند بومی سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، فصلنامه پژوهش‌های روستایی در ایران- فصلنامه پژوهش‌های روستایی- شماره ۴
۲. پاپلی یزدی، محمد حسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۸)؛ گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، انتشارات سمت، چاپ سوم
۳. پور اصغر سنگاچین، فرزام، صالحی، اسماعیل، مثنوی، محمد رضا (۱۳۸۹)؛ مقاله مقایسه تطبیقی- تحلیلی روش‌های سنجش توسعه پایدار، مجله پژوهش‌های محیط زیست، سال ۱، شماره ۱، صص ۶۷ تا ۸۲
۴. حیدری، رحیم (۱۳۸۹)؛ مبانی برنامه ریزی صنعت گردشگری، انتشارات سمت چاپ دوم
۵. زاهدی، شمس‌السادات و نجفی، غلامعلی (۱۳۸۵)؛ بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی- دوره ۱۰، شماره ۴
۶. سنگاچین فرزام (۱۳۸۹)؛ مقایسه تطبیقی تحلیل روش‌های سنجش توسعه پایدار- مجله پژوهش‌های محیط زیست، سال اول- شماره ۱- بهار و تابستان
۷. قدمی مصطفی، علیقلی زاده فیروزجایی، ناصر (۱۳۹۱)؛ ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری نمونه مورد مطالعه (دهستان تمشکل / شهرستان تنکابن)- فصل نامه تحقیقات جغرافیایی سال ۲۷ شماره اول بهار ۱۳۹۱ شماره پیاپی ۱۹۴
۸. گی، چاک وای، پارسائیان، علی- اعرابی، سید محمد (۱۳۸۷)؛ جهانگردی در چشم اندازی جامع سازمان جهانی جهانگردی دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ پنجم ۱۳۸۷

9 - Tourism visa openness report: Visa facilitation as means to stimulate tourism growth, Published by the World Tourism Organization (UNWTO) Second Edition, October 2013:3

10- World Tourism Organization 1999 Internet Site: P15

11- <http://political.ir/post-974.aspx>